

İKTİSADİ GELİŞME VE DOĞAL KAYNAKLAR: GEÇİŞ EKONOMİLERİ ÇERÇEVESİNDE BİR İNCELEME

Doç. Dr. Harun BAL

Çukurova Üniversitesi,

İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi İktisat Bölümü

Özet

Doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerde bu doğal sermayenin ekonomik gelişmeyi destekleyeceği ve büyüme performansını artıracığı yaygın bir görüştür. Şu ana kadar elde edilen kanıtlar ise doğal kaynakları bol olan ülkelerde ekonomik büyümenin zaman içerisinde yavaşladığını göstermektedir. Doğal kaynak zenginliğinin iktisadi gelişme sürecinde önemli bir destek oluşturamamasının pek çok ülke örneği söz konusudur. Bunun neden böyle olduğu iktisatçıların ilgisini konuya çekmiş ve üzerinde uzlaşma oluşmama ile birlikte pek çok teorik açıklama getirilmiştir. Bu açıklamalardan birisi de Hollanda Hastalığı'dır. Hollanda Hastalığı (HH) terimi, herhangi bir ülkede ekonomik getirisi yüksek olan zengin doğal kaynakların keşfinin imalat sanayi üzerindeki olumsuz etkilerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Geçiş ülkeleri açısından bakıldığında da bu ilişkiye ilişkin bazı ipuçları ve kanıtlar bulunmuştur. Geçiş ekonomilerinin sadece bir kısmı doğal kaynak bakımından zengin ülkelerdir. Bu ülkeler üzerine yapılan uygulamalı çalışmalardan elde edilen bulgular, doğal kaynaklar açısından zengin geçiş ülkelerinin, doğal kaynaklara bağımlı bir üretim yapısının neden olabildiği pek çok olumsuz etkiye ve bu arada HH etkileri ile de karşılaştıkları sonucuna işaret etmektedir.

Anahtar Kelimeler: İktisadi Gelişme, Dogal Kaynaklar, Geçiş Ekonomileri.

Abstract: Economic Development and Natural Resources:

A Literature Review In The Transition Countries

It is a common concept that in natural resources rich countries, this natural capital reinforces economic development and increases growth performance. But the evidence introduced so far indicates that economic growth has decreased in natural resources rich countries. There are many country examples in which the richness of natural resources have not accelerated economic development. This situation has attracted many economists' attention and although not being a concensus there are many theoretical explanation on this topic. One of these explanation is Dutch Disease. The term of Dutch Disease (DD) is used to describe negative effects of high yielded natural resources findings in any country on manufacturing industry. In the Transition Economies context, some evidence and indicators have been found about this issue. Only a few of these Transition Cuntries are rich in term of natural resources. The findings from the empirical literature on these countries indicates natural resources rich Transition Countries are exposed to negative effects and DD effects.

Keywords: Economic Development, Natural Resources, Transition Countries.

1.GİRİŞ

Geçiş ekonomilerinin iktisadi gelişim süreci üzerinde yapılan analizler literatürde görece küçük bir yere sahiptir. Dünya ekonomisi içerisindeki yerlerinin küçüklüğünün yanı sıra, güvenilir veri yetersizlikleri bu yapının devamına yardımcı olmaktadır. Son dönemlerde ise pek çok birincil ürün fiyatlarında gözlenen yüksek oranlı artışların etkisiyle, doğal kaynaklarca zengin olduklarına inanılan bu ülkelere gösterilen her düzeydeki ilgi ve önem düzeyi artma göstermektedir. Doğal kaynakların fiyatlarındaki görülen iyileşmelerin bu ülkelerdeki makro ekonomik performansı son derece önemli düzeyde arttıracığına olan düşünceler dahi öne sürülmektedir.

Gerçekte ise bu ülkeler içerisinde doğal kaynak zengini olanlarının sayısı kısıtlıdır ve bu ülkelerin büyük çoğunluğu da Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) ülkeleridir. Doğal kaynaklarca zengin sözkonusu ülkelerin büyük bir çoğunluğunun geçiş dönemi ekonomik performanslarının görece zayıflıkları ise ilginç bir tezatlık olarak devam etmektedir. Buradan hareketle de doğal kaynak zenginliği ile iktisadi gelişme düzeyi arasında öngörülen pozitif ilişkinin düzeyi üzerinde soru işaretleri artma göstermektedir.

Acaba gerçekten geçiş ülkeleri doğal kaynak zenginimidir? Doğal kaynakların ekonomik gelişmeyi nasıl etkilediğine ilişkin iktisat teorisinde ne gibi bilgiler vardır? Doğal kaynaklar ile iktisadi gelişme arasında özel bir durum olarak incelenen Hollanda Hastalığı (HH) durumuna geçiş ülkelerinde örnekler veya ipuçları var mıdır? BDT ülkelerinden ne gibi örnekler verilebilir? Çalışmamız yukarıda sıralanan sorulara, geçiş ekonomilerine ilişkin bazı tanım ve tespitlerinin verileceği ve doğal kaynak zengin ülkelerin gösterileceği ikinci bölüm, doğal kaynaklar ile gelişme arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışan teorik bilgilerin özetleneceği üçüncü bölüm ile Hollanda Hastalığına ilişkin bulguların tartışılacağı dördüncü bölüm çerçevesinde cevaplar vermeye çalışacaktır. Çalışmamız sonuç bölümü ile tamamlanmaktadır.

2.GEÇİŞ EKONOMİLERİ VE DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİKLERİ

Geçiş ekonomileri terimi iktisat literatürüne 1980'lerin sonundan itibaren girmiştir. 1989'da Berlin Duvarının yıkılması ve iki yıl sonra da Sovyetler Birliğinin dağılması ile oluşan bir grup ülkeye iktisat literatüründe yaygın olarak "Geçiş Ekonomileri" denilmektedir. Siyasi örgütlenme şeklinde değişiklik ve merkezi planlamacı bir ekonomik sistemden piyasa ekonomisine geçmeye çalışmaları ve bu dönüşümün uzun olmasının kaçınılmazlığı nedeniyle sözkonusu adlandırma tercih edilmektedir. Halen de devam eden bir süreci ifade etmek üzere yaklaşık olarak 380 milyon nüfusa sahip 25 ülke ekonomisini (bazı Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri, Baltık

ülkeleri ve Baltık ülkeleri dışında kalan eski Sovyetler Birliği üyesi ülkeler olarak Bağımsız Devletler Topluluğu ülkeleri), tanımlamak üzere kullanılmaktadır.

Bu ülkelerde dönüşümün başlamasının ardından makro ekonomik performans son derece olumsuz etkilenmiştir. 1990'ların ikinci yarısına kadar uzanan bir dönem itibariyle iktisadi büyüme, işsizlik, yatırımlar, finansal sistem, kamu maliyesi ve fiyat hareketleri gelişmeleri çok sert ve olumsuz gelişmelere tanık olmuştur. 1990'lı yılların ikinci yarısından itibaren, özellikle de 1998 ve sonrasında ise makroekonomik dengeler yeniden kurulmaya başlanılmıştır. Ekonomik büyüme süreci güçlü bir şekilde başlarken, fiyat hareketleri kontrol altına alınabilmiş ve makro ekonomik dengelerin tesisi sürecinde önemli aşamalar kaydedilmiştir (Sözkonusu gelişmelerin detayları hakkında en kapsamlı veri ve analizler için EBRD Transiton Report 2010'a bakılabilir).

Tablo 1: Geçiş Ekonomilerinde Doğal Kaynak Zenginliği

Geçiş Ekonomileri	Doğal kaynak zenginliği*	Geçiş Ekonomileri	Doğal kaynak zenginliği*
Arnavutluk	0	Litvanya	0
Azerbaycan	2	Macaristan	0
B. Rusya	0	Makedonya	0
Bulgaristan	0	Moldavya	0
Çek Cum.	0	Özbekistan	1
Ermenistan	0	Polonya	1
Estonya	0	Romanya	1
Gürcistan	1	Rusya	2
Hırvatistan	0	Slovakya	0
Kazakistan	2	Slovenya	0
Kırgızistan	0	Tacikistan	0
Letonya	0	Türkmenistan	2
		Ukrayna	1

Kaynak: S. Fischer ve R. Sahay, 2000, s. 36. (*): 0: Fakir, 1: Orta, 2: Zengin

Doğal kaynaklar olarak ifade edilen unsurlar, doğada bulunan, yenilenebilir veya yenilenemez türlere sahip, insanların kullanımına doğrudan veya dolaylı olarak açık bulunan yer altı ve yer üstündeki canlı, cansız tüm doğal varlıklardır. Yer altındaki maden ve mineraller, petrol ve doğal gaz yatakları, yer üstündeki ormanlar, göller ve nehirler, diğer bitki örtüsü ve hayvan türlerinin çeşitliliği (flora ve fauna) bazı örnekleridir. Doğal kaynakların yeryüzünde dağılımı dengesiz olup, bazı ülkeler doğal kaynak zengin, bazıları orta, bazıları ise fakir olarak değerlendirilir. Bu anlamda doğal kaynaklara sahip olmanın coğrafi bir piyango (şans) olduğundan dahi sözedilebilir (Bkz. World Trade Report 2010).

Doğal kaynakların ekonomik getiri düzeyleri de benzeri şekilde dengeli olmaktan uzaktır. Bazı maden ve minerallerin endüstride kullanım koşulları çerçevesinde oluşan arz ve talep yapıları fiyat düzeyleriyle yüksek düzeyli ekonomik getiri koşulları sağlamakta bazıları ise sağlayamamaktadır. Maden ve minerallerin dışında kalan ve diğer şekillerde karşımıza çıkabilen doğal kaynaklar için de aynı durum sözkonusudur. Doğal kaynakları ekonomik açıdan birincil ürünler kategorisine sınıflandırdığımızda IMF sınıflandırması çerçevesinde ürün grupları şöyledir; Yenilebilir gıda maddeleri (tahıllar, yağlar, et ve deniz ürünleri ile tropik meyveler), içilebilir gıda maddeleri (çay, kahve ve benzerleri), tarımsal ham maddeler (keresteler, pamuk, yün, deri ve benzerleri), metaller (bakır, alüminyum, demir, kalay, nikel, kurşun, çinko, uranyum, altın ve benzerleri) ve enerji (petrol, doğal gaz, kömür ve linyit gibi) ürünleri çıkmaktadır. Bunlar içerisinde en önemlileri hiç kuşkusuz metaller ve enerji ürünleridir.

Doğal kaynaklar ve önemli türleri çerçevesinde bakıldığında (metaller ve enerji ürünleri olarak) geçiş ülkelerinin bilinen rezervler çerçevesinde sanılan aksine sadece küçük bir grubun orta ve üst düzeyde zengin olduğunu, geri kalanların ise fakir olduğunu söyleyebilmek mümkündür Bu ülkeler; Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna'dır. Diğer ülkelerin doğal kaynaklar anlamında fakir olarak ifade ediliyor olmaları, bu ülkelerde doğal kaynakların hiç olmadığını değil, bilinen ekonomik rezervlerin miktarının yetersizliğini ifade etmek amaçlıdır.

3.DOĞAL KAYNAK ZENGİNLİĞİ VE İKTİSADİ GELİŞME

Doğal kaynakların yeryüzünde eşit olmayan dağılımına karşın potansiyel bir refah kaynağı olarak görülmesinden dolayı, yeni bir doğal kaynak bulmak özellikle az gelişmiş ülkeler için çok önemli bir hedef olarak değerlendirilmektedir. Özellikle metaller ve enerji ürünleri örnekleri açısından küçük te olsa bir rezerv keşfedildiğine ilişkin haberler bu gibi ülkelerde çoğu kez büyük bir coşku ile zenginleşmenin bir anahtarı olarak takdim edilirken, doğal kaynaklar açısından zengin bir rezerve sahip olabilmek fakirliğin kısır döngüsünden kurtulmanın bir anahtarı olarak değerlendirilir. Gerçekten de 1800'li yıllarda doğal kaynaklara bol olarak sahip bulunan ülkelerin, 1900'lü yıllarda ise bazı petrol zengini ülkelerin doğal kaynak fakiri ülkeler ile kıyaslandığında hızla zenginleştiklerine ilişkin örnekler mevcuttur.

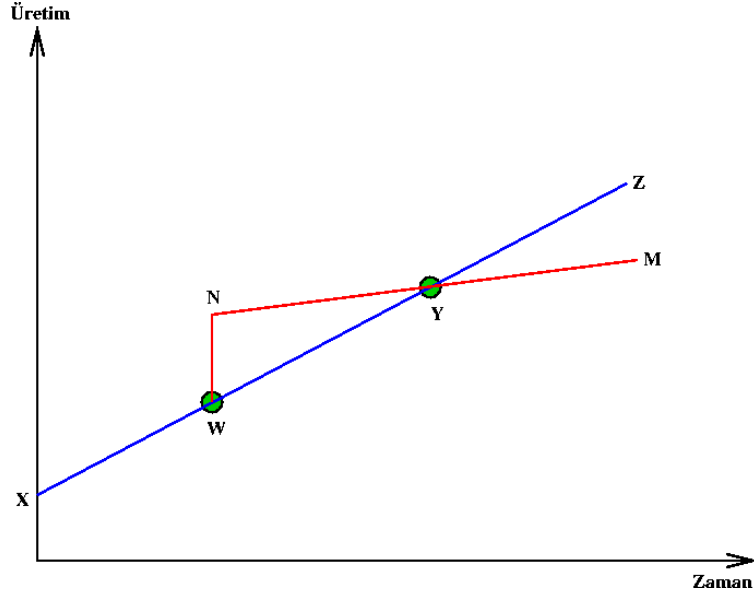
Doğal kaynaklara zengin olarak sahip olmanın ekonomik gelişmeyi pozitif etkilediğine ilişkin bu yargının doğru olduğuna ilişkin örnekler var olmakla birlikte, iktisadi gelişmeyi otomatik olarak sağlayabileceğini düşünmek kolay değildir. Hatta tersi sonuçlar dahi sözkonusudur. Doğal kaynaklar açısından zengin ülkelerin ekonomik performansını değerlendiren pek çok çalışmada bu açıdan dikkat çekici tespitlere yer verilmekte ve doğal kaynaklar açısından zengin olmanın negatif etkiler doğurabileceği ifade edilmektedir. Günümüz dünya ekonomilerine bakıldığında pek çok örnekle karşılaşılabılır. Sözelimi, Japonya, G.Kore, İsviçre, İtalya, Finlandiya, İrlanda gibi doğal kaynak fakiri ülkelerin, Meksika, Nijerya, Venezüella, Rusya, İran, Irak, Şili, Brezilya, Kolombiya, Gana gibi doğal kaynak zengini ülkelerden daha gelişmiş ve daha

fazla gelir sahibi olmaları bu açıdan sıklıkla verilen örneklerdendir (Sachs ve Warner, 1995; Auty, 2000; Strauss, 2000; Kaser, 2003).

Doğal kaynakların yarattığı canlanmalar ekonomik gücün önemli bir parçası olarak görülmesine rağmen, şu ana kadar elde edilen kanıtlar doğal kaynakları bol olan ülkelerde ekonomik büyümenin zaman içerisinde yavaşladığını göstermektedir, dolayısıyla doğal kaynakların neden olduğu ekonomik bolluk dönemleri uzun süre devam etmeyebilir. Bu konuyu açıklamak için bir ülkenin zengin petrol kaynakları yada diğer doğal kaynaklar keşfettiğini varsayalım. Bu keşiften dolayı millî gelir yükselecek ve bu ülkenin refahının bu doğal kaynaklardan dolayı önemli ölçüde yükseleceği açıktır, ancak uzun dönemde ekonomik büyüme yavaşlarsa bu ülkenin nihaî olarak refahının normalde olması gerekenin altında kalacağı açıktır (Bkz. Balcılar, 2002 ; World Trade Report 2010).

Bu durum Şekil 1’de açıklanmıştır. Doğal kaynak keşfinin olmaması durumunda bu ekonominin millî geliri yıldan yıla XWYZ doğrusu üzerinde büyümektedir, ancak doğal kaynakların keşfinden sonra ekonominin büyüme çizgisi XWNYM olmuştur. N noktasında doğal kaynakların keşfi millî gelirden önemli bir artışa neden olmuştur ve bu ekonomi doğal kaynak artışından önemli ölçüde yararlanmış, ancak daha sonra ekonomi daha yavaş büyümektedir. Y noktasında doğal kaynak etkisiyle ortaya çıkan millî gelir artış etkisi tamamıyla ortadan kalkmaktadır. Doğal kaynaklar keşfedilmeseydi de ekonomi zaten bir süre sonra Y noktasında ulaşacaktı. Y noktasından sonra doğal kaynakların keşfi ekonominin millî gelir seviyesini azaltmaktadır. Y noktasında sonra ekonomi doğal kaynaklar keşfedilmeseydi daha fazla üretirdi ve daha hızlı büyürdü, dolayısıyla doğal kaynakların keşfi ilk aşamada daha fazla gelir elde etmek anlamına gelse de, uzun dönemde bu etki tersine dönmektedir (Gylfason, 2000, s.546’ dan aktaran Balcılar, 2002 ; World Trade Report 2010, s.93).

Şekil 1: Doğal Kaynakların Gelir Seviyesi ve Büyüme Hızına Etkisi

Doğal kaynakların büyüme hızını azaltarak uzun dönemde millî gelir seviyesini görece olarak azaltmasının nedenleri neler olabilir? Aslında doğal kaynak zengini olmanın pek çok avantajı vardır. Örneğin, daha fazla doğal kaynak daha fazla ihracat, daha fazla döviz, daha fazla yatırım maddeleri ithalatı, daha fazla sanayileşme gibi büyümeyi hızlandırıcı karakteristiklere arz etmektedir. Halbuki literatürde tam tersi sonuçlar üretebildiğine ilişkin geniş bir literatür vardır.

Bu literatür doğal kaynak zengini olmanın ekonomik büyümeyi negatif etkilediğine ilişkin ampirik verilerle de desteklenmiştir. Özellikle doğal kaynak fakiri ülkelerle yapılan kıyaslamalar, doğal kaynak zengini ülkelerin daha düşük büyüme oranları elde edebildiğine ilişkin kanıtlar arz etmektedir. Bu konuda Berge ve Diğ., (1994), Lal ve Myint (1996), Sachs ve Werner (1995), Ross (1999), Mızrak (1999), Auty (2000) ve Gyflason (2000) değişik ülkelere ilişkin ampirik çok sayıda bulguya ilişkin olarak tespitler hakkında bilgiler vermektedir. Bununla birlikte, literatürün doğal kaynak zenginliği ile iktisadi gelişme arasındaki negatif bulunan ilişki için üzerinde konsensüs oluşmuş ikna edici bir açıklaması da yoktur (Auty, 2000). Geleneksel ve modern yaklaşımlar olarak ifade edilebilecek bir dizi açıklama ve görüş söz konusudur.

3.1. Geleneksel Görüşler

Bu konudaki geleneksel görüşler Bhagwati, Nurkse, Myrdal ve Prebisch eksenlidir. Kazgan (1988) Gelişmekte olan ülkelerin ihracatını doğal kaynak yoğun olduğu durumlarda daha fazla üretim ve ihracatın negatif etkiler doğurabileceğine

ilişkin literatürü göz önüne alarak doğal kaynak yoğun üretim ve ihracattan, büyümeye yayılan olumsuz etkileri vurgulayan Bhagwati, Nurkse, Myrdal ve Prebish'in kuramlarını özetlemektedir;

1-Bunların en çarpıcısı Bhagwati'nin fakirleştiren büyüme kuramıdır. Bu yazar büyümenin belirli koşullarda dış ticaret hadlerinde kötüleşmeye yol açacağını ama bu kötüleşmenin reel gelirden artış, hiç değişmeme ya da fiilen azalma gibi değişik sorunlar verebileceğini göstermektedir. Buna göre büyümenin sağladığı reel gelir artışı dış ticaret hadlerinden doğan kayıptan büyükse sorun yoktur. Ne varki eğer dış ticaret hadlerinden doğan kayıp bunun üstüne çıkıyorsa büyümenin sağladığı reel gelir artışı bu kayıpla fazlasıyla yok ediliyor demektir. Bu durumda ülke fakirleştiren büyüme sürecine girmiştir. Yeterli şart olmamakla birlikte ihrac mallarının dış talebinin esnek olmadığı (doğal kaynak yoğun ürünler) ve ithal ikame sanayilerinin tasfiye olduğu durumlar bu sonuca neden olabilir.

2-Nurkse ise dış ticareten büyümeye yayılan bir başka olguya değinmekte. Uluslararası tüketim kalıpları arasındaki karşılıklı bağımlılığın olumsuz etkilerine değinmektedir. Ona göre çağımızda gelişmekte olan ülkelerin büyük çoğunluğunda tüketici tercihleri sanayileşmiş ülkelerdeki oluşumların etkisi altındadır. Kişi başına büyük gelir farklarına rağmen gelişmekte olan ülkelerin zengin ülkelerdeki tüketim kalıplarını taklit etmeleri bir yandan sermaye birikimini yavaşlatır, diğer yandan ithalatı arttırır. Bu ithalatın artışını karşılamak için de yeni gelişen ülkeler talep esnekliği düşük geleneksel tarım ürünleri ve hammadde ihracatını (doğal kaynak yoğun ürünler) arttırmaya hız verirse dış ticaret hadleri Gelişmekte olan ülkeler için aleyhine döner. Ülke reel gelir kaybına uğrayabilir demektir. İşte buradan hareketle Nurkse, Gelişmekte olan ülkelerin bu koşullarda dış ticareti serbestleştirip, ihracatı arttırarak büyümeye çalışmaları büyüme gerekleriyle bağdaştırılamaz demektir.

3-Myrdal ise teknoloji düzeyi farklarına ağırlık vermekte ve karşılaştırmalı üstünlüğe göre uzmanlaşmanın karşısına çıkmaktadır. Nedeni de Gelişmekte olan ülkelerin büyük bölgesel farklılıklar gösteriyor olmalarıdır. Ona göre geçmişten devralan yapıya göre ülkenin üretim fonksiyonları daha elverişli olan bölgesi gelir esnekliği daha yüksek olan sınaî mallar üretir. Daha fakir olan bölgede tarım ürünleri ve hammaddeler gibi gelir esnekliği daha düşük olan ürünler (doğal kaynak yoğun ürünler) üretmekle yetinir. Bölgeler arasında teknoloji düzeyi ve gelir esnekliği değişik ürünler üretilmesiyle beliren farklar ekonominin ikili yapı göstermesi demektir. Bu ikili yapı ülke dışa açılınca daha şiddetlenir. Zengin bölge daha zenginleşirken fakir bölge daha da fakirleşir demektir. Ayrıca ekonomide ve dış ticarete serbestleşme olduğunda vasıflı işgücü ve sermayenin kaçıışı da olur demektir.

4-Prebish ise teknolojik değişimin fiyatlarıntikalinin gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde ve Gelişmekte olan ülkelerde farklı mekanizmalarla olduğunu söylemekte. Tekelleşmiş sınaî yapı dolayısıyla gelişmiş ülkelerde teknolojik değişme

mal hizmet fiyatlarını düşürmez. Bunun yerine girişimcilerin ve diğer üretim girdilerinin gelirleri artar demektir. Hâlbuki bu gelişen ülkelerde fiyat düşüşlerine neden olur ve teknolojik değişmeden gelen fayda dış dünyaya aktarılır demektir.

Özetle, sanayi mamulleri imal eden ülkeler prodüktivite ve teknolojik değişimin ortaya çıkardığı artışları fiyatları düşürmerek iyi örgütlenmiş işletme ve sendikalarıyla karlara ve ücretlere aktarır. Hâlbuki temel mallar üreticisi (doğal kaynak yoğun ürünler üreticileri) durumunda olan ülkelerde bu ters sonuç verir. Fiyatlar düşüktür dolayısıyla teknolojik değişme sonucu olan prodüktivite artışları dış dünyaya aktarılır demektir. Dış ticaret hadlerinin sürekli bu ülkeler aleyhinde olması da bunu kanıtlar demektir.

Geleneksel görüşlerin çıkış noktası doğal kaynakların gelir ve talep esnekliklerin düşüklüğü ve bunun neden olduğu fiyat dalgalanmaları çerçevesinde istikrarsızlıklar üzerine kuruludur. Pek çok doğal kaynak zengini az gelişmiş ülkede bu veya buna benzer yapılar sözkonusudur. Bu ülkelerin ihraç ettikleri ve çoğu kez toplam döviz gelirleri içinde çok önemli paylara sahip olan tarımsal ve metalürjik ürün fiyatlarının yüksek oranlı dalgalanmalar göstermektedir.

Petrol ihraç eden ülkelerin petrol, Şili'nin bakır ve petrol, Özbekistan, Mısır ve Zambiya'nın pamuk, Kolombiya'nın kahve, G.Afrika Cumhuriyetinin ise kıymetli madenler fiyatlarına bağımlılıkları bu çerçevededir. Papua Yeni Gine'nin toplam döviz gelirleri içinde sadece altın, bakır ve kahvenin 1992 yılı itibariyle %72 paya sahip olması, Nijerya'da petrol gelirlerinin toplam döviz gelirleri içinde %90 paya sahip olması, Sahra Altı Afrika ülkelerinde toplam döviz gelirleri içinde beş temel ürünün (kahve, kakao, pamuk, bakır ve ham yağ) %74,1 paya sahip olması riskin büyüklüğü hakkında bilgi vericidir (Coleman, 1991).

1984-88 dönemi itibariyle 89 GOÜ için petrol dışı birincil ürünler ihracatının toplam döviz gelirleri içindeki yeri %51'ine ve GSYİH'larının %23'üne karşılık gelmekteydi. Petrol dâhil edildiğinde ise bu değer %28'e kadar çıkmaktaydı (Claessens, 1993). Otuz beş Afrika ülkesinde on temel ürünün toplam döviz gelirleri içindeki payının %80'i aştığı 8, %60'ı aştığı 19 ve %40'ı aştığı 25 ülke bulunmaktadır.

Bu ülkeler arasında en çok döviz getiren tek bir ürünün payının %50'yi aştığı ülke sayısı 12, %30'u aştığı ülke sayısı ise 35 tanedir. Söz konusu bu yüksek dereceli bağımlılık düzeyi 1990'lı yıllarda da varlığını korumaya devam etmektedir. Üstelik bu tür ürünlerin fiyatlarının yüksek seviyeli dalgalanırılığı da 1980'li yıllardan bu yana artarak devam etmektedir (Qian, 1993).

Bölgeler bazında doğal kaynak içerikli ürünler ihracatının toplam ihracat gelirlerindeki payı olarak bakıldığında bu konudaki bilgiler daha da dikkat çekici olmaktadır. Nitekim söz konusu oran 2008 itibariyle Orta Doğu için %74, Afrika için %73, BDT ülkeleri için %70, Güney ve Merkezi Amerika için %47 iken, Kuzey Amerika için %20, Asya ve Avrupa içinse %14 olarak gerçekleşmiştir (World Trade Report 2010, s.57).

3.2.Modern Görüşler

Doğal kaynaklarca zengin olmanın iktisadi gelişme üzerinde negatif etkilere neden olabileceğine ilişkin modern görüşler de çeşitli olup, özetle şöyledir (Sachs ve Werner, 1995; Lane ve Tornell, 1995; Lal ve Myint, 1996; Ross, 1999; Auty, 2000; ve Gyflason 2000, Balcılar, 2002, Gylfason, 2002):

1-Birincisi, rant arayışıdır. Doğal kaynaklarla ilgili endüstrilerde er veya geç etkili rant arayıcı gruplar ortaya çıkacak ve bunlar politik baskı yoluyla toplumun zararına olsa da ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyen politikaların uygulanmasını sağlayacaklardır. Rant arayıcılar kaynakların verimsiz alanlara ayrılmasına neden olarak ekonomik büyümenin azalmasına neden olurlar. Nitekim rantları ele geçirme arayışları az gelişmiş pek çok ülkede partizan ve çapulcu olarak ifade edilebilecek devlet yönetim biçimlerini büyütücü etkilerde bulunmuştur. Rant kollama faaliyetleri bazı Afrika ülkeleri örneklerinde iç savaşlara dahi neden olabilmektedir. Bu ise elitist yönetim biçimlerini teşvik etmekte ve demokrasinin gelişme süreçleri ile insan hakları anlamında ihlallerin artışına neden olmaktadır. Bunun bir adım ilerisi ise yolsuzluk ve rüşvet olgusundaki tırmanmadır.

2-İkincisi, bol doğal kaynaklar yanlış politika uygulamalarına neden olmaktadır. Doğal kaynaklar açısından zengin olan ülkeler kendilerini daha fazla güvende hissetmekte ve politika uygulamalarında gerekli hassasiyeti göstermemektedir. Bu ülkelerde rant arayışlarının sebep olduğu piyasa başarısızlıkları ekonomik büyümeyi azalttığında, politika yapıcılar ekonomik büyümeyi iyileştireceklerine inandıkları büyük yatırım projeleri ve dış borçlara başvurmaktadır.

Bundan dolayı ortaya çıkabilen yüksek enflasyonu düşürme ve yükselen dış borçları kontrol altına alma çabaları ekonomik büyümeyi daha da azaltmaktadır. Özellikle doğal kaynakların fiyatlarında görülen aşağı yönlü dalgalanmalarda bu türden yatırımlar ve ithalat baskısı hafifletilememekte, bu ise sorunu kalıcı hale getirmektedir. Uzun dönemde tasarruf azlığı, dış finansmana bağımlılık gibi süreçler iktisadi büyümeyi duraklatıcı veya geriletici hale gelmektedir. Prestij amaçlı yatırımlar kadar, doğal kaynak ihracatına uzun dönemli bir bağımlılık oluşmaktadır. Bu ise, rekabetçi sanayileşme süreçlerini geciktirici etkilere neden olmaktadır.

3-Üçüncüsü, doğal kaynak bolluğuna dayalı birincil üretim, eğitime olan talebi azaltmakta ve bu ülkelerde beşerî sermaye birikimini olumsuz etkilemektedir. Sosyal sermayenin dışlanması olarak ta ifade edilebilecek böyle bir yapı beşerî sermaye birikimi ve etkinliğinin orta ve uzun dönemde azalmalarına neden olarak iktisadi büyüme üzerinde negatif tesirlere yol açmaktadır (Bkz. Zakaria, 2007, s.76).

Doğal kaynak zengini ülkelerde vergi oranlarının hızla azaltılması ve sübvansiyonlar bireylerin ve firmaların rekabetçiliğini azaltmakta atalet neden olmaktadır. Sonuç azalan büyüme hızı olmaktadır. Bu ülkelerde birincil sektörde yoğunlaşan istihdam, bu sektörde çalışan işçilerin teknik olarak daha az eğitilmiş

olmalarına neden olmaktadır. Bu işçiler yüksek teknolojinin gerektirdiği bilgi birikiminden çoğunlukla yoksun olmaktadır. Bu durumda büyümenin motoru olan yüksek teknoloji sektörlerinin gelişimini engellemektedir (Bkz. Zakaria, 2007, s.144).

4-Dördüncüsü HH olgusudur. Bu olgu doğal kaynak bolluğu olan ülkelerde rant elde etme üzerine kurulu endüstrilerin yüksek döviz kurları ile yaşayabilmesi ve daha yüksek ücretler ödeyebilmesi ile ilgilidir. Bu endüstriler nihai olarak yurtiçine ithal edilen ürünlerle ve dünya piyasaları ile rekabet edemez hâle gelmektedirler. HH'na ilişkin detaylar ileriki sayfalarda detaylı olarak açıklanacaktır.

5-Beşincisi ise iktisadi ajanlarda yaygınlaşma eğilimi gösteren bedavacılık örnekleridir. Dolaylı bir diğer etki olarak ta ifade edilen bu durumun temel sebebi ise doğal kaynak zengini ülkelerde devletlerin vergi toplama eğilimlerinin zayıflıkları ile kamu hizmetlerinin bedava veya buna benzer koşullarda sağlamıyor olmasıdır. Bedavacılık olgusu, iktisadi ajanlarda rekabet duygusunu köreltirken, tembelliği teşvik edebilmekte, sosyal yardım programlarının yaygınlaşma girişimlerine zemin hazırlamakta ve sanayinin verimlilik ve rekabet gücü anlamında negatif etkilere neden olmaktadır. Tüm bu faktörler birlikte ekonominin uzun dönem büyüme oranı üzerinde negatif tesirlere yol açıcı olabilmektedir.

Doğal kaynak zengini ülkelerinin tersine doğal kaynaklarca fakir olan ülkelerde ise iktisadi gelişmeyi pozitif etkileyen motivasyonlar sözkonusudur. Yukarıdaki faktörlerin tersi olarak bunları şöyle sıralayabiliriz; Rant arama faaliyetlerine karşı düşük toleranslı içsel baskılar sözkonusudur. Tasarruf ve yatırım eğilimleri yüksektir. HH etkilerinin görece az olduğu görülmektedir. İmalat sanayinin rekabetçiliği yüksektir. Zira kaynak fakirliği ve düşük kişi başı gelir bebek sanayilerinin desteklenme şansı ile devlet bürokrasisinin artmasına imkân bırakmamaktadır. Doğal kaynaklarca fakir bir yapı ekonomide politika hatalarının olasılığını azaltırken, piyasa disiplininin genişlemesine neden olmaktadır. Eğitim ve beşeri sermaye birikimi (işgücü verimliliği dâhil) ise kaynakların kıtlığının neden olduğu rekabet ve disipline adici baskılar nedeniyle hızla artmaktadır. Bedavacılık olgusuna neden olabilecek kaynak bolluğu ve piyasa disiplininin uzaklaşma girişimleri ise toplumsal tepkiler ve ekonomi yönetiminin disiplin yüksekliği çerçevesinde genişleme imkânı bulamamaktadır. Tüm bu ve benzeri faktörler ise ekonominin uzun dönem kaynak tahsisinde etkinlik ve verimlilik artışlarına neden olarak büyüme oranı üzerinde pozitif tesirlere yol açmaktadır.

3.3. İktisadi Gelişmede Hollanda Hastalığı

Yukarıda iktisadi gelişme sürecinde doğal kaynaklarca zengin bir ülke olmanın uzun dönem iktisadi büyüme üzerinde negatif tesirlere yol açabileceğine ilişkin verdiğimiz literatür derlemesinde modern görüşler içersinde yer alan HH son

dönemlerde özellikle doğal kaynaklarca zengin geçiş ülkelerinde dikkatlerin toplandığı özel bir konu olarak karşımıza çıkmaktadır.

Zira, sözkonusu geçiş ülkeleri 1990 sonrası dönemlerinde önceki dönemlerden devraldıkları sanayi yapısı ve rekabet gücü açısından zaten çok zayıf bir noktada iken, sahip oldukları zengin doğal kaynakların gelecek açısından son bir umut olarak değerlendirildiği bir iktisadi siyasi yapı içerisinde hareket etmektedirler.

Önceki dönemlerde sahip oldukları sanayi yapısının kullanılabilirliği son derece düşüktür. Yeni dönem için önlerinde doğal kaynakları dışında pek fazla bir alternatiflerinden söz edebilmek mümkün değildir. Doğal kaynaklara bu kadar yüksek derecede bağımlılık göstermesi kaçınılmaz olan geçiş ülkelerinin (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna) HH'dan kaçınmaları zordur.

HH, terimi Corden (1984)'e göre ilk kez 1977 yılında The Economist dergisinde kullanılmıştır. Terim, herhangi bir ülkede ekonomik getirisi yüksek olan zengin doğal kaynakların keşfinin imalat sanayi üzerindeki (üretimi azaltıcı ve rekabet gücünü zayıflatıcı) olumsuz etkilerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. Bu türden etkilerin 1950'lerin sonu ile 1960'lı yılların başlarında Hollanda'da keşfedilen çok zengin doğal gaz yataklarının bulunmasının ardından görülmesi nedeniyle HH terimi yaygınlık kazanmıştır.

Mızrak (1999), HH'nı kazanç patlamasının sahne olduğu sektörün yarattığı etkiler olarak ifade etmektedir. Doğal kaynak keşfinin neden olduğu ani zenginleşme veya refah artışı çerçevesinde ortaya çıkan talep artışları, ekonomideki verimli kaynakları, ticarete konu olan mallar sektörlerinden, ticarete konu olmayan mallar sektörlerine kaydırmaktadır. Bu çerçevede ticari mallar sektörlerindeki üretim daralması ve rekabet gücü azalışları HH olarak ifade edilmektedir.

Sachs ve Larrain (1993), ise üretimin uluslararası ticarete konu olan sektörlerden, uluslararası ticarete konu olmayan sektörler arasındaki kaymasının yurtiçi harcama seviyesinin büyük kaymalarının bir sonucu olduğuna işaret etmektedir. Bu türden değişmelerin etkilerinin HH olarak ifade edilen son derece dramatik değişimlere yol açmasının özel bir isimle adlandırılmasının literatürde yaygınlığını ifade etmektedirler.

Sachs ve Werner (1995)'te ifade edilen HH modelinde bir ekonomide üç sektör vardır. Birincisi, ticarete konu olabilen doğal kaynaklar sektörü, ikincisi, ticarete konu olabilen imalat sanayi sektörü ve üçüncüsü ise, ticarete konu olmayan sektördür. Doğal kaynakların artışı ticarete konu olmayan sektörlerdeki talebi arttırmakta, sonuçta, emek ve sermayenin imalat sanayine olan tahsisi azalmaya başlamaktadır. Bundan dolayı, doğal kaynaklar bollaştığında, ticarete konu olan üretimin yapısı giderek daha fazla doğal kaynak yoğun hale gelmektedir. Yani doğal kaynak yoğun üretim ve ihracatı artarken, imalat sanayinin üretim ve ihracatı aynı ölçekte artmamaktadır (hatta azalabilmektedir).

Bu süreç içerisinde emek ve sermayenin istihdamı da imalat sanayinden, ticarete konu olmayan sektörlerle doğru yeniden bir tahsis edilme durumu ile karşılaşmaktadır. Böylece, herhangi bir ekonomi doğal kaynakların keşfinden kaynaklanan ani bir gelir artış süreci ile karşı karşıya geldiğinde, imalat sanayi sektörü daralma eğilimi içerisine

girerken, ticarete konu olmayan sektörlerde ise bir genişleme eğilimi ortaya çıkmaktadır. Hastalık ifadesi imalat sanayinin küçülme eğilimi göstermesine duyulan bir tepki olarak adlandırılmaktadır.

Gerçekte, bu türden gelişmeler ani bir doğal kaynak keşfinden kaynaklanabileceği gibi, var olan bir doğal kaynağın dünya fiyatlarında ortaya çıkan şok yükselişler, dış finansman girişlerinde ani artışlar veya bunun özel türlerinden biri olarak yurtdışı işçi gelirlerinde ani artışlar çerçevesinde de ortaya çıkabilir (Bkz. Yiğit, 2005).

Hollanda örneğinde ortaya çıkan gelişmeler yukarıda ifade edildiği gibi gerçekleşmiştir. Bu ülkede Doğal gaz arzındaki büyük artış sonucunda diğer sanayi dalları da enerji yoğun üretime kaymışlardır. 1970'lerde görülen petrol fiyatlarındaki artışlar doğal gaz sektörlerine de yansımış, fiyat artışları olurken, bu sektörde ücretlerde hızla tırmanmış, diğer sanayiciler ücret artışları karşısında rekabet güçlerini kaybederlerken, zamanla bazıları imalat sanayi sektörünü terk etmek zorunda kalmışlardır.

Artan doğal kaynak yoğun ihracat ve döviz gelirlerinin tırmanması karşısında ulusal para birimi hızla değer kazanmış ve zaten zor durumda olan sanayi sektörünün rekabet gücünde ilave kayıplar ve ilave olarak imalat sanayi sektörünü terk etme süreçlerinin ortaya çıkmasına neden olmuştur (sanayiden uzaklaşma) (Mızrak, 1999). HH'nın bir ekonomik yapıda üretim faktörlerinin yeniden tahsisi sürecinin ötesinde hastalık olarak ifade edilebilmesi, doğal kaynaklara yüksek oranlı bağımlı bir ekonomik yapı kadar, bunun neden olabildiği özellikle imalat sanayi üzerindeki rekabet gücü baskılamasından kaynaklanır. Destekleyici diğer oluşumları da HH'nın negatif algılanılması süreçlerini arttırmaktadır.

Bu çerçevede negatif etkilemeleri açısından HH'nın belirtileri olarak bazı gelişmelere yeniden dikkat çekebiliriz. Bunlardan ilki, ulusal para biriminin rekabet gücünü olumsuz etkileyebilecek ölçüde aşırı değerlenme sürecine girmesidir. Bu ise genel olarak ithalatı hızla arttırırken, ihracatı olumsuz etkileme karakteristikleri arz etmektedir. İkincisi, doğal kaynakların uluslararası fiyatlarındaki yüksek oranlı dalgalanmalardır. Bu ise döviz kurunun hareketliliğini arttırmakta, istikrarsız döviz kurları ise belirsizliğe neden olarak ihracat ve diğer türlerden dış ticarete zarar vermektedir. Üçüncüsü, yüksek oranlı ücret artışları ve reel faiz oranlarının oluşmasıdır. Dördüncüsü, ekonominin birincil ürünler ağırlıklı bir ihracat yapısına kaymasıdır. Beşincisi ise imalat sanayi üretimi, istihdam yapısı ve ihracatının genel bir gerileme süreci içerisine girmesidir.

Ülkeye yönelik Doğrudan yabancı sermaye yatırım akışları da bu süreçten etkilenecektir. Yani doğal kaynak süreçleri ile ilişkili yabancı yatırımlar artarken, imalat sanayi amaçlı olanlar ise gerileme süreçleri göstereceklerdir.

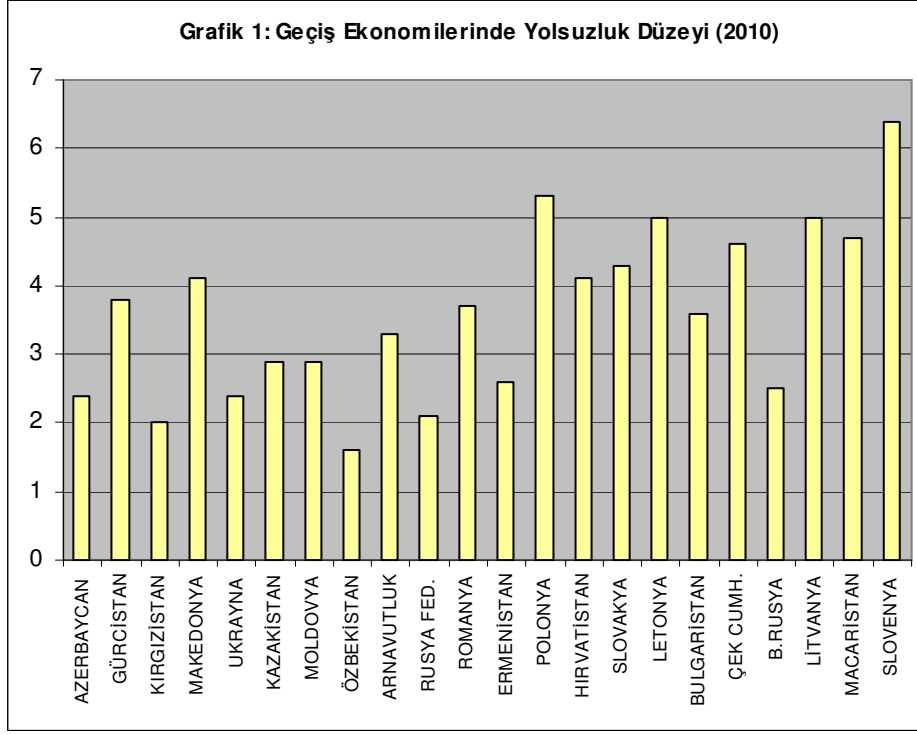
4. HOLLANDA HASTALIĞI VE GEÇİŞ EKONOMİLERİ

Geçiş ekonomilerinin bir kısmı doğal kaynak ya da tarım bakımından zengin ülkelerdir (Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya

Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna), dolayısıyla bu ülkelerin nihai olarak hızlı büyümeye başlayacakları ve yüksek gelirli ülkeleri yakalayacakları düşünülebilir. Doğal kaynaklar bakımından zengin ülkelerde bu doğal sermayenin ekonomik gelişmeyi destekleyeceği ve büyüme performansını artıracığı yaygın bir görüştür. Bol doğal kaynakların bu kaynaklar iyi yönetildiği veya en azından sürdürülebilir bir oranda yönetildiği sürece, sürekli gelir kaynağı olduğu doğrudur (Balcılar, 2002).

Doğal kaynakların yarattığı bu tür canlanmalar ekonomik gücün önemli bir parçası olarak görülmektedir. Bunun doğru olmasına rağmen, şu ana kadar elde edilen kanıtlar doğal kaynakları bol olan ülkelerde ekonomik büyümenin zaman içerisinde yavaşladığını göstermektedir. Önceki sayfalarda da gösterildiği üzere doğal kaynakların ekonomik büyüme üzerindeki etkileri negatif olabilmektedir. Geçiş ülkeleri açısından bakıldığında da bu ilişkiye ilişkin bazı ipuçları ve kanıtlar bulunmuştur. Zengin doğal kaynaklara sahip olmasına rağmen geçiş sonrası dönemdeki iktisadi performansları açısından pek çok geçiş ülkesi doğal kaynaklarca fakir olanlarından daha düşük bir ekonomik performans sergilemişlerdir.

Geçiş ekonomilerinin bir bölümündeki üretim seviyesi 1990 yılındaki seviyeye halen geri dönememiştir. Bu grup içerisinde en dikkat çekici olanlar arasında ise doğal kaynaklar açısından görece zengin geçiş ülkelerinin bulunduğu görülmektedir. Doğal kaynaklar açısından fakir olan geçiş ülkeleriyle kıyaslandığında ise aradaki farklılık dikkat çekici düzeydedir. Şöyle ki, beklentilerin tersine doğal kaynaklar açısından daha zengin olan geçiş ülkelerinin ekonomik büyüme performansları doğal kaynaklar açısından daha fakir olan geçiş ülkelerinin gerisinde kalmaktadır.

Geçiş ülkeleri açısından doğal kaynak zenginliğinin negatif etkilerine ilişkin bir diğer örnek ise, doğal kaynak zengini ülkelerde gözlenen yolsuzluk düzeylerinin yüksekliğidir. Rant kollama faaliyetlerinin de bir göstergesi olarak kullanılabilen ve yolsuzluk seviyesinin 0 (yolsuzluğa batmış) ile 10 (temiz) arasında değerlendirildiği Yolsuzluk Algılama İndeksi (YAI)'nin 2010 verileri Grafik 1'de gösterilmektedir. Gylfason (2000) tarafından da test edilerek kabul edilen bu görüş doğal kaynaklarca zengin geçiş ülkelerinde yolsuzluk düzeylerinin diğerlerine görece çok daha yüksek olduğuna işaret etmektedir.

Gylfason (2000) geçiş ekonomilerinde doğal kaynak zenginliği ve tarım sektörünün büyüklüğü ile ekonomik büyüme arasında negatif bir ilişkinin olduğuna ilişkin ampirik kanıtlar bulmuştur. Dolayısıyla, zengin doğal kaynaklara sahip geçiş ekonomileri için bu kaynak zenginliğinin uzun dönemde bu ülkelerin ekonomik büyümelerini artıracığı beklentisi tam tersi bir sonuçla karşı karşıya kalmıştır denilebilir.

Geçiş ülkelerinin doğal kaynaklarca zengin olanları arasında HH'na ilişkin bulguların varlığı da önemli bir diğer noktadır. Zira bu ülkelerde bağımsızlık sonrası

dönemde HH'nın teorik yapısıyla uyumlu olmak üzere, yeni bir doğal kaynak keşfi, var olan doğal kaynakların fiyatlarında aniden ortaya çıkan şok yükselişler veya dış finansmanda görülen ani genişlemelerden biri veya birkaçının bir arada yaşandığına ilişkin geçtiğimiz dönemlerde pek çok örnek sözkonusu olmuştur.

Doğal kaynaklar açısından zengin geçiş ülkelerindeki HH'nın varlığına ilişkin az sayıdaki ampirik incelemelerde yaygın olarak doğal kaynaklar üretim ve ihracat artışından kaynaklanan bir reel kur değerlenmesinin varlığı ve sektörel üretim gelişmeleri araştırılmaktadır.

Kuralbayeva ve diğ. (2001) tarafından kullanılan model şöyledir; $RER = f(TOT, P, RW)$ (RER: Reel döviz kuru; TOT: Ticaret hadleri; P: Fiyatlar; ve RW: Reel ücretleri ifade etmek üzere). Algieri (2004) tarafından kullanılan model ise şu şekildedir; $REX = f(POIL, PR, TOT, GOV)$ (REX: Reel döviz kuru; POIL: Petrol fiyatları; TOT: Ticaret hadleri; PR: Verimlilik; ve GOV: Devlet değişkeni ifade etmek üzere).

Geçiş ülkeleri üzerine yapılan az sayıdaki ampirik analizlerden, Rosenberg ve Saavalainen (1998) Azerbaycan'ı konu etmiş ve reel döviz kurlarında değerlendirme ve petrol dışı sektörlerde (non oil sector) küçülme şeklinde HH işaretlerinin ortaya çıktığını tespit etmiştir. Azerbaycan üzerine bir diğer çalışma olan Singh ve Laurila (1999) da orta ve uzun dönemde HH'na ilişkin işaretlerin Azerbaycanı tehdit ettiğini ortaya koymaktadır. Kazakistan üzerine Kuralbayeva ve diğ. (2001) tarafından yapılan önemli bir çalışmada ise ticaret hadlerinden kaynaklanan etkilerin reel döviz kurları üzerinde önemli bir etkiye neden olduğu ve HH'nın varlığına ilişkin deliller sunduğu ortaya konulmaktadır.

Algieri (2004) ise Rusya üzerine yaptığı çalışmasında kullandığı genişletilmiş modeli çerçevesinde HH'nın delilleri olarak ifade edilebilecek, reel döviz kurunda değerlendirme, geçici olarak iyileşme gösteren bir ekonomik yapı, doğal kaynaklar çerçevesinde büyüyen sektörler harici sektörlerde üretim daralması ve yine doğal kaynaklar çerçevesinde büyüyen sektörler harici sektörlerde ihracat daralması süreçlerinin güçlü bir şekilde yaşandığını tespit etmektedir.

Auty (1998) benzeri sonuçları Kazakistan için elde ederken, Kronenberg (2004) genel olarak geçiş ülkelerindeki ekonomik büyüme performanslarındaki farklılaşmaların önemli bir kısmının doğal kaynaklara dayalı büyüme çabalarından kaynaklandığını ifade etmekte, Oomes ve Kalcheva (2007) ise Rusya özelindeki çalışmalarında HH ilişkin ipuçlarının neredeyse tamamının söz konusu ekonomide geçerli olduğuna ilişkin tespitlerde bulunmaktadır.

Yukarıda sıralanan çalışmaların pek çoğu birincil ürün fiyatlarının şiddetli bir şekilde artış içerisine girdiği son yıllar verilerinden uzak olarak yapılmış olmasına rağmen, doğal kaynaklar açısından zengin geçiş ülkelerinde HH etkilerinin güçlü bir şekilde yaşandığına işaret etmektedir. Yakın tarihler verilerini de kapsayacak şekilde yapılacak yeni analizlerde bu tespitlerin tutarlığı daha net olarak ortaya konulabilecektir. Bu çalışmanın genişletilmesi düşünülen ileriki aşamalarında bu yapının örnek ülke sayısının da artırılarak test edilmesi düşünülmektedir. Bununla

birlikte var olan bulgular doğal kaynaklar açısından zengin geçiş ülkelerinin HH etkileri ile karşılaştıkları sonucuna işaret etmektedir.

5.SONUÇ

Zengin doğal kaynakları nedeniyle geçiş ülkelerinin ekonomik performanslarında önemli iyileşmeler beklenilmektedir. Gerçekte ise bu ülkelerin sadece bir bölümü için doğal kaynak zenginliğinden söz edilebilir. Bu ülkeler; Azerbaycan, Gürcistan, Kazakistan, Özbekistan, Polonya, Romanya, Rusya Federasyonu, Türkmenistan ve Ukrayna olup çoğunluğu BDT üyesidir.

Bununla birlikte, doğal kaynak zenginliğinin iktisadi gelişmeyi pozitif etkileyerek bu ülkelerin hızla zenginleşebileceklerine ilişkin yargılar, gerek pratikte, gerekse teorik bazda destek bulamamıştır. Doğal kaynak zenginliğinin iktisadi gelişme sürecinde önemli bir destek oluşturamamasının pek çok ülke örneği söz konusudur. Bunun neden böyle olduğu iktisatçıların ilgisini konuya çekmiş ve üzerinde konsensüs oluşmamasıyla birlikte pek çok teorik açıklama getirilmiştir. Bu açıklamalardan birisi de özellikle 1980’li yıllardan bu yana dikkatleri çeken HH’dir.

HH terimi, herhangi bir ülkede ekonomik getirisi yüksek olan zengin doğal kaynakların keşfinin imalat sanayi üzerindeki (üretimi azaltıcı ve rekabet gücünü zayıflatıcı) olumsuz etkilerini ifade etmek üzere kullanılmaktadır. HH’ni kazanç patlamasının sahne olduğu sektörün yarattığı etkiler olarak ta ifade edebiliriz. Doğal kaynak keşfinin neden olduğu ani zenginleşme veya refah artışı çerçevesinde ortaya çıkan talep artışları, ekonomideki verimli kaynakları, ticarete konu olan mallar sektörlerinden, ticarete konu olmayan mallar sektörlerine kaydırmaktadır. Bu çerçevede ticari mallar sektörlerindeki üretim daralması ve rekabet gücü azalışları HH olarak ifade edilmektedir.

Geçiş ekonomilerinin sadece bir kısmı doğal kaynak ya da tarım bakımından zengin ülkelerdir. Bu ülkeler üzerine yapılan uygulamalı çalışmalardan elde edilen bulgular doğal kaynaklar açısından zengin geçiş ülkelerinin, doğal kaynaklara bağımlı bir üretim yapısının neden olabildiği pek çok olumsuz etki ve bu arada HH etkileri ile de karşılaştıkları sonucuna işaret etmektedir.

YARARLANILAN KAYNAKLAR

- Algieri, Bernardina (2004), The Effects of the Dutch Disease in Russia, ZEF Discussion Papers on Development Policy no.83, January.
- Auty, R. M. (1998), “Mineral Wealth and the Economic Transition: Kazakstan” Resources Policy, Vol 24, No:4, 241 – 249.
- Auty, R. M. (2000), How Natural Resource Affect Economic Development”, Development Policy Review, Vol.18, pp.347-364.

- Berge ve Diğ., (1994), "Trade and Development Strategy Options For the Poorest Countries: A Preliminary Investigation", Institute of Development Studies Working Paper no: 12, December.
- Balcılar M. (2002), "Geçiş Ekonomilerinin Büyüme Etkinliklerinin Bir Değerlendirmesi", Manas Üniversitesi Küreselleşme ve Geçiş Ekonomileri Uluslararası Sempozyum Bildirileri içinde, 2-4 Mayıs Bishkek.
- Claessens, Stijn (1993), "Risk Management in Developing Countries," World Bank Technical Paper no:235, World Bank Washington DC.
- Coleman, J.R. ve Qian Ying (1991), "Managing Financial Risks in Papua New Guinea: Optimal external debt portfolio," World Bank Working Papers no:739, World Bank.
- Corden, W.M. (1984), "Booming Sector and Dutch Disease Economics: Survey and Consolidation", Oxford Economic Papers no:36, pp.359-380.
- EBRD, Transition Report, Londra, 2010.
- Fischer, S. ve Sahay, R. (2000), "The Transition Economies After Ten Years", NBER Working Paper no:7664.
- Gyflason, T., (2000), "Resources, Agriculture, and Economic Growth in Economies in Transition", Kyklos, July 2000.
- Gylfason, Thorvaldur (2002), "Natural Resources and Economic Growth: What Is the Connection?", Published in a conference volume entitled Fostering Sustainable Growth in Ukraine, eds. Stephan von Cramon-Taubadel and Iryna Akimova, Physica-Verlag (A Springer-Verlag Company), Heidelberg and New York, 2002.
- Kaser, Michael (2003), "The Economic and Social Impact of Systemic Transition in Central Asia and Azerbaijan", Perspectives on Global Development and Technology, Vol.2, no.3-4, pp.549-473.
- Kazgan, Gülten (1988), Ekonomide Dışa Açık Büyüme, Altın Kitaplar, İstanbul.
- Kronenberg, Tobias (2004), "The Curse of Natural Resources in the Transition Economies" Economics of Transition Vol 12 (3), 399 – 426.
- Kuralbayeva, K. Ve Diğ., (2001), "Is Kazakhstan Vulnerable to the Dutch Disease?", ZEI Policy-Working Papers, No. 29 (B), University of Bonn.
- Lal D. ve Myint, H. (1996), The Political Economy of Poverty: Equity and Growth: A Comparative Study, Oxford: Clarendon Press.
- Lane, P. ve Tornell, A. (1995), "Power Concentration and Growth", Harvard Institute of Economic Research Discussion Paper no. 1720, May.
- Mızrak, N.Y. (1999), "Hollanda Hastalığı: Makroekonomik Etkileri, Ülke Örnekleri ve Türkiye", İktisat-İşletme ve Finans Dergisi, Ağustos, s.52-63.
- Qian Ying ve Claessens, S. (1993), "Financial Risk Management in Sub Saharan Africa," Managing External Debt in Developing Countries içinde, Editör: S.Claessens ve R.C.Duncan, John Hopkins University, Baltimore, Maryland, U.S.A.
- Oomes, N. ve Kalcheva, K. (2007) Diagnosing Dutch Disease: Does Russia Have The Symptoms, IMF Working Paper, April.

- Rosenberg, C. B. and Saavalainen, T. O. (1998), "How to Deal with Azerbaijan's Oil Boom? Policy Strategies in a Resource-Rich Transition Economy", IMF Working Paper No. 6.
- Ross, M.L. (1999), "The Political Economy of Resource Curse", World Politics, Vol.51, pp.297-322.
- Sachs, J.D. ve Larrain, F.B. (1993), Macroeconomics in the Global Economy, Harvester Wheatsheaf, New York.
- Sachs, Jeffrey D., and Andrew M. Warner (1995), "Natural Resource Abundance and Economic Growth," NBER Working Paper 5398, Cambridge, Massachusetts.
- Singh, R. ve Laurila, J. (1999), "Azerbaijan: Recent Economic Developments and Policy Issues in Sustainability of Growth", BOFIT Discussion Papers No. 5.
- Strauss, Michael (2000), "The Growth and Natural Resource Endowment Paradox: Empirics, Causes, & the Case of Kazakhstan", The Fletcher Journal of Development Studies, Vol.16, pp.1-28.
- World Bank, World Development Indicators, 2006.
- World Trade Report 2010: Trade in Natural Resources, WTO 2010.
- YAI (2010), Transparency International, 2010 Corruption Perceptions Index.
- Yiğit, F.P.E., (2005), İşçi Gelirleri ve Büyümedeki Çevrimler Arasındaki İlişki, Uzmanlık Yeterlilik Tezi, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası İşçi Dövizleri Genel Müdürlüğü, Ankara, Kasım 2005.
- Zakaria, Fareed (2007), Özgürlüğün Geleceği: Yurtta ve Dünyada İliberal Demokrasi, Kırmızı Yayınları, İstanbul.